

Dr hab. Zbigniew Nowak prof. nadzw AWF

Zakład Fizjoterapii w Chorobach

Narządów Wewnętrznych.

AWF im J. Kukuczki w Katowicach

**Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Michała Wydera
pt. „Wypalenie zawodowe wśród fizjoterapeutów w województwie śląskim”**

Przedstawiona mi do recenzji rozprawa doktorska Pana mgr **Michała Wydera**, została napisana pod kierownictwem naukowym Pana dr hab. n. med. Łukasza J. Krzycha.

Posiada ona typowy układ prac eksperymentalnych, na który składa się: spis treści (str. 3-4) wykaz skrótów (str. 5), wykaz tabel i rycin (str. 6-8), wstęp zakończony sformułowaniem celu pracy (str. 9-39), opis materiału i metod badawczych (str. 40-45), wyniki z tabelami i rycinami (strony 46-70), dyskusja wraz z podsumowaniem (str. 71-92), wnioski (str. 93) oraz wykaz 120 pozycji piśmiennictwa (str. 94-101), streszczenie w języku polskim i angielskim (str. 102-105) oraz aneks (str. 106-119). W sumie obejmuje ona 119 stron.

Od strony formalnej, praca napisana jest na bardzo dobrym poziomie. Dotyczy to jej układu oraz kompletności rozdziałów, chociaż zdarzają się drobne potknięcia metodologiczne, które w żadnym stopniu nie wpływają na wartość pracy. Szczegółowo, zostanie to omówione w dalszej części recenzji.

Warto podkreślić znaczenie wybranego tematu. W swojej rozprawie, Doktorant podjął bardzo ważny i coraz bardziej nabierający na znaczeniu problem wypalenia zawodowego. Jest to zjawisko znane od dawna, często też opisywane w licznych doniesieniach naukowych. Dotyczy on w szczególności sposób, osób pełniących funkcje decyzyjne, jak i osób, których praca zawodowa, wymaga częstych i intensywnych kontaktów z ludźmi. Występuje zwłaszcza tam, gdzie wymagane jest duże zaangażowanie emocjonalne, poznawcze i społeczne, któremu towarzyszy najczęściej presja czasu i obowiązku. Stan wyczerpania emocjonalnego, obniżone poczucie dokonań osobistych, brak satysfakcji z wykonywanej pracy sprawia, iż osoba taka przestaje się rozwijać zawodowo, czuje się przepracowana, zmęczona niezadowolona z wykonywanego zajęcia, które jeszcze do niedawna sprawiało jej

przyjemność. Syndrom wypalenia zawodowego, może się więc pojawiać wśród nauczycieli, policjantów, handlowców, ale przede wszystkim wśród pracowników służby zdrowia: lekarzy, pielęgniarek czy fizjoterapeutów mających na co dzień kontakt z pacjentami, których stan kliniczny jest często mocno zróżnicowany. Niejednokrotnie, stają oni w obliczu z góry przegranej walki o uratowanie zdrowia, a nawet życia swojego pacjenta, kierując się poczuciem obowiązku, współczucia, zachowując jednak przy tym pewien dystans emocjonalny. W swojej pracy, Doktorant skupił się na analizie problemu wypalenia zawodowego w obszarze jednej z wyżej wymienionych grup zawodowych – fizjoterapeutów. Jak sam zauważył, w literaturze mało uwagi poświęca się tej właśnie grupie zawodowej, w porównaniu z innymi pracownikami służby zdrowia, pomimo że to właśnie oni są szczególnie narażeni na wystąpienie syndromu wypalenia. Składa się na to wiele przyczyn. Z jednej strony, brak możliwości spełnienia oczekiwań pacjentów, związanych z odzyskaniem zdrowia czy sprawności po przebytej chorobie, zabiegu, czy urazie, z drugiej, niejednokrotnie trudne warunki pracy, brak zrozumienia i docenienia przez współpracowników (lekarze, pielęgniarki), nieprawidłowy system pracy, niski prestiż zawodowy, niskie zarobki zmuszające do ciągłego poszukiwania dodatkowych źródeł dochodu. Wiąże się to oczywiście, z wydłużeniem nawet o kilka godzin czasu pracy, co w konsekwencji prowadzi do przemęczenia, utraty energii do działania i zwątpienia w sens wybranego zawodu. Są to tylko niektóre z przyczyn. Jednak z własnych obserwacji oraz doświadczenia zawodowego, uważam, że problem ten dotyka częściej fizjoterapeutów zatrudnionych w sektorze państwowym, niż pracujących na własny rachunek. Porównanie obu tych grup, pod kątem analizowanego problemu, z pewnością byłoby dość interesujące. Co prawda, Autor dokonał takiego porównania, jednak z przyczyn niezależnych od niego wyniki zostały przedstawione w sposób ogólny.

Zbadano łącznie 178 fizjoterapeutów zatrudnionych w Górnośląskim Centrum Rehabilitacji „Repty” w Tarnowskich Górach (60 osób), Przedsiębiorstwie Uzdrowiskowym „Ustroń” w Ustroniu (45 osób), Szpitalu Urazowym w Piekarach Śląskich (15 osób) Górnośląskim Centrum Medycznym w Katowicach (12 osób), oraz pracujących w prywatnych gabinetach (46 osób). W badaniach, wykorzystano wystandaryzowane kwestionariusze wypalenia zawodowego (MBI), depresji (BDI), oraz sposobów radzenia sobie ze stresem (CISS). Celem badań, była ocena częstości występowania syndromu wypalenia zawodowego wśród fizjoterapeutów śląskich, ocena determinantów wypalenia związanych z profilem społeczno-demograficznym i charakterem wykonywanej pracy, a

także ocena związku, pomiędzy cechami wypalenia zawodowego a objawami depresji i sposobami radzenia sobie ze stresem.

Uwagi, jakie nasuwają się po przeczytaniu całej rozprawy, dotyczą niektórych tylko rozdziałów.

Wstęp. Wyrażony w tytule pracy temat, znajduje uzasadnienie we wstępie pracy. Jest on napisany poprawnie. Autor, dokonał bardzo dokładnej analizy zagadnień związanych z problemem wypalenia zawodowego. Treść tego rozdziału, została przygotowana z niezwykłą starannością. Zostały w nim przedstawione najistotniejsze informacje, dotyczące nie tylko samych objawów i przebiegu zjawiska, ale przede wszystkim sposobu jego oceny. Sporo miejsca poświęcono przedstawieniu skali tego problemu, analizie czynników mających wpływ na jego powstanie, oraz konsekwencji zarówno indywidualnych jak i społecznych. Osobny podrozdział, poświęcony został fizjoterapeutom - grupie zawodowej, w szczególności sposób narażonej na liczne sytuacje stresujące, mogące w konsekwencji doprowadzić do wypalenia zawodowego.

Na stronie 11, Autor zamieścił rycinę I (*Kontinuum aktywności zawodowej wg Maslacha*) – uważam, iż należałoby przedstawić ją jako tabelę.

W rozdziale tym pojawiło się także kilka błędnych zapisów cytowań:

Str. 18 wiersz 2 od dołu – „*jak wskazuje H.Sęk [16], z chwila, gdy problem wypalenia zawodowego...*”

Str. 19 wiersz 4 od góry - „*...(wg Christiny Maslach)*”

Str. 19 wiersz 6 od góry - „*kognitywna perspektywa samej Heleny Sęk*”

Str. 21 wiersz 3 od dołu – „*Christina Maslach swoje badania nad wypaleniem zawodowym...*”

Str. 22 wiersz 18 od dołu – „*Chistina Maslach, w trójskładnikowym modelu wypalenia...*”

Str. 22 wiersz 1 od dołu – „*A. Misiołek [20] oceniając WZ...*”

Str. 25 wiersz 13 od góry – „*W największym jak dotąd doniesieniu, opublikowanym przez Aleksandrę Misiołek [20] udział wzięło...*”

Cytując autora, piszemy zwykle samo nazwisko bez podawania pełnego imienia czy też inicjału imienia.

Str. 27 wiersz 7 od góry „*Z badań przeprowadzonych przez Bielan i Kurnatowską [29] wynika..*”

Brakuje trzeciego autora wymienionego w spisie publikacji

Str. 36 wiersz 9 od dołu - „*Badania przeprowadzone przez grupę profesora*

Śliwińskiego wskazują ...”

Zwyczajowo nie podajemy tytułów naukowych.

Cele pracy. W rozdziale tym, Autor postawił aż 4 cele badawcze. Sugerowałbym raczej, postawienie jednego głównego celu, uzupełnionego o pytania badawcze oraz hipotezy.

Wyniki. Nie budzą żadnych zastrzeżeń, zostały przedstawione w sposób bardzo staranny i przejrzysty. Jedyna uwaga jak nasuwa się po przeczytaniu tego rozdziału, to konieczna zmiana umiejscowienia komentarzy do tabel i rycin. Powinny się one znajdować pod nimi a nie kilka stron dalej, powodując przeszukiwanie wcześniej czytanych stron. Przykładem jest komentarz na stronie 53 do tabeli V i VI, znajdujące się na stronach 48 i 49. Brakuje również komentarza do tabel VII i VIII

Dyskusja. W treści tego rozdziału, obejmującego aż 22 strony, Doktorant poddał swoje wyniki odpowiedniej interpretacji opartej na; co należy szczególnie podkreślić, znakomitej wiedzy i odpowiednio dobranym bogatym materiale źródłowym. Można co prawda spotkać kilka drobnych niedociągnięć metodologicznych, wynikających raczej z niedopatrzenia, jednak nie mających większego wpływu na jej jakość. Podobnie jak we Wstępie pracy, Doktorant wielokrotnie zamiast samych nazwisk cytowanych autorów, dodatkowo zamieszczał ich pełne imiona lub inicjały imion (str. 71, 72, 75,76,79,87, 91).

Piśmiennictwo. Wykaz publikacji nie budzi zastrzeżeń. Warto w tym miejscu wyrazić słowa uznania dla Autora za zgromadzenie tak bogatego a co najważniejsze w większości aktualnego piśmiennictwa cytowanego w treści rozprawy. Korekty wymagają jednak niektóre pozycje z uwagi na błędny zapis:

Poz 4 – usunąć słowo „tom”

Poz 25 – pełne imię autora Bartosz zamienić na literę „B”

Poz 26 – usunąć słowa „tom”, „nr”

Poz 31 – usunąć słowo ”tom” i „zeszyt nr”, uzupełnić strony

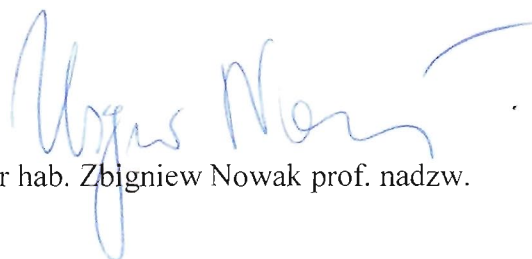
Poz 42, 47, 73, 118 – w przypadku więcej niż 4 autorów publikacji cytujemy tylko trzech pierwszych i dopisujemy i wsp. lub et al.

Poz 43,54 i 68 - usunąć słowa „tom”,

Poz 75 i 112 uzupełnić numery stron

Reasumując, uważam, że praca Pana mgr **mgr Michała Wydera** jest bardzo ciekawa i wartościowa. Autor sprawnie przeprowadził cały wywód od wprowadzenia, poprzez cel, opis wyników oraz dyskusję, podsumowując całość pracy poprawnie sformułowanymi wnioskami.

Stwierdzam, że wykazane przeze mnie pewne drobne niedociągnięcia czy błędy, które mogły jak przypuszczam wynikać z czystego przypadku lub pośpiechu w pisaniu niniejszej rozprawy, w żadnym stopniu nie obniżają jej wartości. Rozprawa doktorska spełnia więc warunki określone w art. 13 ust. 1 ustawy z dnia 14 marca 2003 o stopniach naukowych i tytule naukowym, oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. Nr 65, poz. 595, z późn.zm). Powyższe stwierdzenie upoważnia mnie, do postawienia wniosku o dopuszczenie przez Wysoką Radę Wydziału Lekarskiego z Oddziałem Lekarsko-Dentystycznym w Zabrze, Śląskiego Uniwersytetu Medycznego w Katowicach, Pana mgr **Michała Wydera** do dalszych etapów przewodu doktorskiego. Ponadto, **wnoszę o nadanie wyróżnienia niniejsze dysertacji**

Dr hab. Zbigniew Nowak prof. nadzw.